

Іван Соломаха

Без формальностей

Трагіфарс на одну дію.

Дієві особи:

Перший чиновник

Другий чиновник

Генерал

Голова народньої ради

Камердинер

Представники вищого світу

*Дія відбувається у палаці в очікуванні прийому нового Головного Міністра. На першій плані стоять, виструнчившись, **Перший та Другий чиновники та Генерал**. Чиновники у парадних сюртуках та білих рукавичках. **Перший чиновник** – сивий і бородатий князь. **Другий чиновник** – вусатий граф-брюнет. Через плече у **Першого чиновника** висить біла стрічка, на ній – орден. У **Другого чиновника** орден висить на ший. Очі всіх трьох пристально вглядаються у залу. **Генерал** стоїть у мундирі, на поясі – парадна шашка. На другій плані стоять по парах **Представники вищого світу** – дами і кавалери. Грим на них – блідий. У залі атмосфера гнітючого очікування.*

***Перший чиновник** витягує кишеньковий годинник і вдумливо дивиться.*

Перший чиновник. Без п'яти друга. Він мав бути дві години тому.

Другий чиновник. "Пильнуйте, бо не знаєте ні дня, ні години, коли прийде Син Людський."

Перший чиновник. Таки Христа ми, певно, дочекаємось швидше.

Другий чиновник. Зробіть йому поступку, пане церемоніймейстер. Цій людині ще зовсім чужі наші звичаї.

Перший чиновник. І один Бог знає, чи колись вони взагалі стануть рідними!

Другий чиновник. Дайте людині час на входження у нову роль.

Перший чиновник. Про що ви говорите? Це просто плювок нам у обличчя! Це просто мерзотство! Хіба ж він не знає, котра зараз година?

Другий чиновник. Заспокійтеся, я іронізую.

Перший чиновник. Вам, графе, усе життя це постійні смішки, вічні іронізування. А я просто не терплю таке хамство.

Другий чиновник. Я лиш не йму віри, князю: начебто я менше вас на стільки років живу на цьому світі, вуса мої ще не покрились попелястою патиною, а до людського свинства шкіра у мене значно грубіша і звикша за вашу.

Перший чиновник. Бо ви людина груба сама по собі. Я звик людей судити по-людськи, і свинство в них терпіти не можу.

Другий чиновник. Одна з тих речей, які видають у вас людину старих нравів – це якраз ваша схильність до абсолютизації. У сучасних реаліях рівняти різних людей під одну мірку – це ознака дурного тону.

Перший чиновник. Ознака дурного тону – це коли голодранець, обраний такими ж голодранцями, задирає носа вище голови і змушує кілька годин чекати на себе представників двору.

Другий чиновник. Звольте, чийого двору? Звикайте, князю, це поки найлегша наша участь.

Перший чиновник. Я у житті би не повірив, що таке може статись.

Другий чиновник. Ми самі завели себе у цю кабалу. Держава ж, вона як людина: спершу з'являється, потім формується, потім реформується. А потім виходить на своє плато. Незмінність влади, стабільність її та її поглядів – це зрілість державного тіла, коли з'являються перші зморшки. А потім неодмінно прийде зміна, минулий лад умре, і народиться нове тіло. Розумні, чуткі люди на зламі епох можуть визначити момент і направити цю зміну перш, ніж вона станеться сама собою.

Перший чиновник. Недурно сказано, графе! От у Германії же був Бісмарк: дав народу пенсії, зменшив робочий день – владу свою утримав. А у нас остаточно дохазяйнувалися.

Другий чиновник. Зміни несуться або згори, або знизу. І зміни знизу – зміни без контролю, тому страшніші у рази.

Перший чиновник (*Знову дивлячись на годинник*). Чиясь влада в історії тривала лише кілька годин, а цей байстрюк так розбазарює свій час... Яке неподобство! Калігула! Він же не думає, що його влада – безмірна?

Другий чиновник. Це запальна людина, людина революції. Такі приходять аби змінити накорню, зовсім не розуміючи величину ноші. Вони не прожили наші життя зсередини, вони нічого про них не знають. Скільки не тужся – себе не перескочиш. Прийти і розрушити стрій – річ, звісно, блага. І Кромвель не приходив квіточки саджати. Але коли усе життя живеш, не глядячи далі свого тину... то і більше за свій тин розрушити не зможеш. Кромвель не виросте з ціпов'яза. Революція страшна тому, що втомлена від свого життя людина нізвідки бере сили на боротьбу. Коли таких людей багато, у них є попит на радикальщину, який спинити дуже важко. До того ж, з такою загальмованою реакцією, як у наших владних колах. Звична річ: це обертається у масовий психоз. Але, наше щастя, такі психози довго не тривають. Під час такого випадку надважливо дати пацієнту перегоріти цим. Радикальні ідеї самі себе вичерпують, оскільки вони надто ідеальні, а в силу людських пороків створити щось ідеальне – річ просто смішна і

нездійсненна. Але якщо суспільство саме не доросте до цього усвідомлення, то вестиме себе як капризна дитина. Воно казатиме, що побудувати своє «місто сонця» йому не дали ззовні, тому потребуватиме ревізії. Коли ж запал скінчиться, і реальність візьме гору, воно буде згадувати час свого психозу як найбільший сором у своїй історії.

Перший чиновник. Хваліть нашу новоспечену демократію: тепер і такі можуть вирости з голоти до Головного Міністра! Пустити торгоша до влади – країна перетвориться в базар. Пустити селяка до влади – країна перетвориться в село.

Другий чиновник. Проблема не в демократії, а у нерівності голосів: коли голос чесної, розумної, виваженої людини рівняється голосові забитого і обмеженого цілов'язя. Селяка розуму, а не походження і стану.

Заходить Камердинер у перуці та лівреї. Чути, як відкривається замок дверей.

Камердинер. Його Високоповажність пан Головний Міністр затримується у дорозі через несправність задньої осі карети і погодні умови.

Перший чиновник. Ви що, закривали нас тут? Для чого ви нас закривали, ви що ж, сказилися?

Камердинер. Міри безпеки, князю. Аби ви не потікали бозна-куди звідси.

Перший чиновник. Куди ж ми уже звідси втечемо?...

Павза.

А чому така тиша? Котра година? Чому мовчить ратуша? Камердинере, будьте ласкаві поглянути на ратушу, що з нею?

Камердинер. Мені, князю, і глядіти не треба. Я і так знаю. Годинник став.

Другий чиновник. Тобто «встав»?

Перший чиновник. Як це – «встав»?

Камердинер. Не мої компетенції. А нині звольте залишити приміщення, я навіть незважаючи на запізнення Його Високоповажності повинен бути на сторожі.

Виходить. Представники вищого світу полегшено розходяться і сідають по кріслах, диванах, стільцях, або ж просто стоять і розмовляють.

Перший чиновник. Дива у нашому краю, батеньки, творяться. Триста років ішов, і раптом став!

Другий чиновник. Чого ж дивуватись, усе з часом зношується.

Перший чиновник. Так яка ж, усе-таки, година?... *(Дістає кишеньковий годинник, дивиться з подивом.)* Ви тільки подивіться, і він уже тойво... ну в плані, вже все...

Другий чиновник. От ви і самі відповіли на своє питання.

Павза.

Генерал. Але нескоро їм доїхати! Ця гроза третього дня і учора зробила з наших доріг непрохідне місиво. Річки в болотистих хвойниках повиходили з берегів, усі мої на голках. Я віддав накази двом інженерним полкам навести понтони – ще досі бодаються.

Павза.

Це Господь нас милував і дав кілька останніх спокійних даремних годин, не інакше. Христе правий, що чекатиме армію! Пізно схаменулись голубчики! Дали б лиш мені тоді командування якимсь умовним центральним округом... *(виймає шашку з піхов)* Цяцькались із ними ще, ох цяцькались...

Перший чиновник. Відставте свої фельдфебельські настанови. Ви не маєте права взагалі повчати когось, коли мали бути соколами, а утекли, як куріпки.

Генерал. Ви будете мене звинувачувати? А ким мені прикажете подавляти, коли у мене через таких як він *(показує на двері)* дезертирувала майже

третина рядового складу? Офіцерства поменше, звісно, але далеко не єдиною дюжиною минулося!

Перший чиновник. Ну от, дожились, дочекались! Ось вони, увесь вищий світ, як на підбір: князь без князівства, граф без двору, генерал без армії.

Заходить Голова народньої ради – мужик, одягнутий у простий, не вечірній костюм. На жилетці – золотий кишеньковий годинник.

Голова народньої ради. Усіх вітаю з чудовим і торжественним весняним днем, *(насмішливо)* панове!

Другий чиновник. Тільки вид у вас не торжественний, Петре...?

Голова народньої ради. Петре Яковичу.

Другий чиновник. І як же вас титулувати, Петре Яковичу?

Голова народньої ради. Титуляції та інші свої замашки можете собі на пам'ять лишити про хороші часи, практичної цінності вони уже все одно не несуть. Лиш по посаді величайте. А щодо виду мого не хвилюйтесь: я після зустрічних торжеств поїду вирішувати земельне питання в повітах на місцях, а ви собі і далше бенкетуйте, справа ваша. Але субординуйтеся, панове. Плюйтеся, покрихтіти іще можете, допоки Він не прийшов. Далі ж – за ваші бриті голівки не ручаюсь.

Павза.

Як чудно ви усі разом мовчите! Та гримаси ваші видають недобросовісну зневагу. Не варто! Влада не тільки вам приписана. Буває ж: накралися, нажилися уже от так *(показує рукою вище голови)* на нашому горі, на війні, нажерли собі харі от такі *(показує відповідну ширину і надуває щоки)*, от і ставлення до вас відповідне. Пиняйте на себе!

Другий чиновник. Який чепурненький позолочений ланцюжок у вас на жилетці, Петре Яковичу! Звольте поцікавитися: відкіля таке добро у такого чесного чоловіка?

Голова народньої ради. А я лукавити не буду: поміщицьке!

Перший чиновник. І скажіть, будьте ласкаві, котра зараз година?

Голова народньої ради. У вас своїх годинників хватає.

Павза.

Другий чиновник. Ну то що, виправдовуватись будете?

Голова народньої ради. За що я маю виправдовуватись, хто мене має судити? Ви, чи що? Це вам, гадам, загнаним сюди, як скотині, судити про добро і право? Не ми, не народ, шмагали вас батогами! І не ми, не народ, дограбувались до життя в палацах. Але от, і ваша участь уже прийшла. І ви вже не викрутитесь, і ваші безчесним чином зароблені рахунки в банках і кредити з облігаціями можете віддати до чорта. В пеклі такі речі люблять.

Перший чиновник. Не виписуйте нас із народу, будьте ласкаві! Ви робите страшні речі, бо хто починає з грабунку, той грабувати не перестане ніколи. Неважливо у кого, але так воно завжди.

Другий чиновник. І найгірші речі люди роблять заради справедливости.

Голова народньої ради. А хіба не заради неї оце вусате опудало (*показує на Генерала*) душило й убивало моїх односельчан? Чи я неправий, пане жандарме?

Генерал (*розлючено, дістає шашку з піхов*). Ти що ж, сказився, навіжений?! Який я тобі жандарм, свинопасе? Я бойовий офіцер!

Голова народньої ради. І де ж була твоя офіцерська честь, коли ти зі своїми сатрапами прийшов до мене і нагайками вибивав останню кров? Яка у тебе честь, плешивий?

Генерал. Я не з охоти це робив. Це був наказ, який я, як офіцер, не мав права і змоги оскаржити. Це були тодішні інтереси Батьківщини, мене ставили перед фактом без обговорень.

Голова народньої ради. А Батьківщина – це ми. Це не цар, і не камарилья його хворих на голову міністрів! (*Павза.*) Хоча чорт із тобою, маразматичний вояко. У тебе вже все твоє плешиве чоло спітніло. Не буду більше тебе чіпати. Між іншим, чув, ти прийняв нашу присягу. Сподіваюсь, відмиєш свої руки від того, що натворив за всі ці роки. Хоча був би я «там», позривав би

твої погонишки і викинув у купу гною. І писок твій козлячий помутузити там не погидував би за всі завдані кривди.

Камердинер заходить без перуки.

Камердинер. Панове! Увага! Кортєж Головного Міністра прибуває за п'ять хвилин. Усім підготуватися до прийому!

Голова народньої ради. Чудово! Заждіть! Нехай представника влади першим зустріне представник народу!

Виходить.

Перший чиновник. І відколи ви прийняли присягу, генерале?

Генерал. Я старий батько, якому немає куди бігти. Я п'ятдесят п'ять років у службі... Варто мені вийти цього залу, і мене чекатимуть два приставлені ад'ютанти. Хоче погеройствувати – вирішуйте за мене. Я військовий, але не самогубця.

Другий чиновник. Генерале, знаєте, у мене є сумнівне відчуття і небезпідставні причини вважати, що трибунал нас так чи інакше чекає усіх. Ваша, генерале, присяга вам щасливого квитка не дасть. Лише відтермінує вашу участь. Ви будете жити у страху і сумніві, аж поки не дійде і до вас.

Павза.

Перший чиновник. «Хто має судити, хто має судити?» А хто має право нас судити? Він? Хто йому дав право стояти перед нами зі своїм безцеремонним видом і кричати нам в обличчя, вичитуючи нас, як дяк у приходській школі? Вони піднялися нізвідки і тепер плюють нам в лице, мають сміливість обзивати нас останніми словами, поки ми стоїмо тут, у замкненому на ключ залі, і витираємо їхні слину і піт з лоба.

Павза.

А золотий годинничок хороший був! Ніколи гади накрастися не можуть. Ви знаєте величину мого помістя, графе. Я знаю величину вашого. Нам з вами такі речі не потрібні. А кражі нікуди не дінуться. Тільки зараз позривало уже

усі мислимі і немислимі перепони. Причому усім: від нальотчиків до жандармів. Я боюся думати, яких масштабів може дійти цей дербан.

Другий чиновник. Ваша біда, що ви, князю, одною міркою мірите; їхня біда, що завелике ярмо взяли на себе. Серед них є і чесні; вони хочуть вбити клин посеред опор цієї старої, затхлої споруди. Але вони не знають, яка вона страшна; того їм або не вдасться звалити її зовсім, або ж вони заваляться під її обломками. І у обох випадках чесні впадуть першими.

Павза. Перший чиновник обертається спиною і вказує на зняті портрети.

Перший чиновник. І давно їх зняли?

Другий чиновник. Днів зо чотири тому усе зачистили. Але сліди і досі видно.

Перший чиновник. Ні написів, нічого не лишилось.

Генерал. Більш того, панове. Вони ж заборонили будь-яким чином згадувати хоч когось із цих у пресі... Могутні люди були, вершили долі. А зараз уже і їх дійшло.

Перший чиновник. Не міняються ні люди, ні історія. Мало того, що наш Александр Север і закінчив так само, та ще й посмертні прокляття усім попередникам проголосили. Як легко і приємно квітатися з тінями минулого!

Чути гул, Представники вищого світу встають зі своїх місць і насторожено підходять, стоячи ззаду чиновників і генерала.

Генерал. Приїхали.

Перший чиновник. *(іронічно).* Воно і чується.

Павза, гул посилюється.

Перший чиновник. До чого ж пакосно і голосно! І який сморід!

Другий чиновник. Піт, портянки, окопна і пахотна земля.

Перший чиновник. І вивітриться воно звідси нескоро?

Другий чиновник. Повірте, скоро.

Перший чиновник. Нікуди нам забиратись, і втікати звідси вже нікуди. Лише сподіватись.

Другий чиновник. Панове, ця зала – це наша преторія. Суд історії, яку пишемо не ми.

Довга і мовчазна павза. Потім чути шум далеких голосів, серед них – відчутний повноголосий крик. Потім знову тиша. Камердинер заходить у розхристаній лівреї.

Камердинер. Його Високоповажність пан Головний Міністр прибуде до зали за п'ять хвилин. Він уже тут, і перша верховна воля Його Високоповажності – припинити ваш балаган з розмовами. Його Високоповажність неабияк втомлений після дороги у таких погодних умовах. Це серйозний захід. Могли би ще свистопляску влаштувати. Він усе чудесно чує.

Павза.

Далі Міністр прохає пришвидшитись і провести усе без надлишкових церемоній і без формальностей. Не більше двох годин на увесь прийом.

Виходить і гуркає дверима.

Перший чиновник. Церемонія мине швидко, а ми тут безцеремонно надовго.

Другий чиновник. При всьому соромі і всіх душевних муках, які нам доведеться нині пережити, збережіть гідність, наскільки можете зберегти. І налаштуйтеся на довгу і тяжку дорогу. Готуйте маски, панове!

Завіса.

28. VI.– 1. VII.25.